

# ריבוי סוגי שטרות SPECIMEN בסידרת בנק ישראל הראשונה 1955

מאת: פנחס בר-זאב

שטרות דוגמא (SPECIMEN) הינם חידה. רובנו פוגשים אותם במכירות פומביות של בתי מכירות בארץ ובחור"ל, ב-eBay, ולא-מעט אספני שטרות מתגאים בכך ששטר דוגמא אחד או יותר מכבב באוספם. אולם, מעט מאוד ידוע על שטרות אלה, פרט לעובדה שהם לרוב מוזמנים בכמויות קטנות למדי על ידי בנקים מרכזיים מבתי הדפוס שמדפיסים עבורם את השטרות למחזור, וחלקם או רובם מופצים לבנקים מרכזיים אחרים בעולם, במטרה לשמש כאמצעי זיהוי של שטרות של ארצות אחרות. כמעט - אך לא כל - שטרות ה-SPECIMEN אינם ממוספרים במספר רץ, אלא בכמות לא-אחידה של אפסים, עם או בלי פרפיקס. נתון נוסף, המשמש את פקידי הבנקים המרכזיים, הינו מספר סידורי פנימי שמופיע על חלק מסידרות שטרות הדוגמא, אך לא על כולן.

אך פרט לנתונים מעטים אלה אין לנו כל מידע רשמי או מבוסס על כמויות שטרות הדוגמא שהוזמנו על ידי הבנק המרכזי, האם מספק בית דפוס דגם אחד של שטרות דוגמא ללקוחו, או האם קיימים סוגים שונים שהודפסו על ידי אותו בית דפוס. והחידה הגדולה ביותר היא כיצד מוצאים שטרות SPECIMEN את דרכם לשוק האספנות, לעתים בכמויות ניכרות. אם שטר דוגמא מסויים בעל מספר סידורי פנימי נשלח למשל בעבר על ידי בנק ישראל לבנק המרכזי של מדינה פלוניית, וכעבור זמן מוצע שטר זה למכירה בשוק האספנות, יכולים פקידי בנק ישראל בנקל לגלות מאיזה בנק מרכזי "הודלף" השטר החוצה. אולם מידע זה, בנוסף לנתונים האחרים הנזכרים לעיל, נשמר בחיסיון על ידי הבנק המרכזי שלנו. סוד מדינה...

עיון חטוף בפרסומי בנק ישראל, ספר האוסף של אברהם בירנבאום ז"ל, קטלוגים של בתי מכירות פומביות ומכירות ב-eBay מגלה שמאז סידרה ג' של הלירה (1968) ועד היום - סידרה ב' של השקל החדש - הונפקו חמש סידרות שטרות דוגמא בעלי מאפיינים זהים לכאורה: בצד אחד של השטר מופיע המילה **דוגמא** ובצד האחר המילה SPECIMEN. סגנון הגופן וגודלו, צבעו וזווית ההדפסה ומיקום הגירסה העברית והאנגלית עשויים להשתנות מסידרה לסידרה, אך למעט שני יוצאים מן הכלל בסידרת 1968 מורכבות כל חמשת הסידרות מסוג אחד של שטרות דוגמא בלבד. המילה "לכאורה" משמש כאן כמקדם ביטחון, מאחר ובהיעדר מידע רשמי אנו מסתמכים על מראה עינינו בלבד. ואכן, ביום מן הימים אנו עשויים להיות מופתעים אם וכאשר תתגלה לעינינו גירסה לא מוכרת של שטר לדוגמא.

ההסבר לסדר מופתי זה המתמשך כ-40 שנה הינו פשוט למדי. מאז סידרת ג' של הלירה ועד לסידרה א' של השקל החדש ובכלל, הודפסו כל השטרות של מדינת ישראל בבית דפוס אחד, Royal Joh. Enschede, בעיר הארלם שבהולנד. קיימת אי-וודאות לגבי השטר בעריך 100 ל"י הרצל מידרת 1973 עקב המידע הלא-מאושש שהודפס בבריטל על ידי בית הדפוס של הבנק המלכותי של בלגיה. גם לגבי שטרות סידרה ב' של השקל החדש נשמר סדר זה, למרות שהעריכים הגבוהים של 100 ו-200 ש"ח כבר לא מודפסים בהולנד, אלא בציריך על ידי החברה השוויצרית Füssli Security Orell Printing, שהחל לייצר מאז שנת 2008 גם את השטרות מפולימר בעריך 20 ש"ח.

אולם, למי שנובר בהיסטוריה הנומיסמטית הרחוקה יותר של מדינת ישראל ופלשתינה (א"י) נגלית מציאות אחרת לגמרי: בית דפוס אחד שהנפיק שתי סידרות שטרות, כאשר אותו בית דפוס - Thomas de la Rue - בלונדון - מנפיקה, ראשית עבור מועצת המטבע של פלשתינה (א"י) ובהמשך עבור בנק ישראל, שטרות SPECIMEN בגירסאות שונות ומשוננות, לכאורה ללא כל סדר. אנו נתרכז בסידרה הראשונה של בנק ישראל משנת 1955, ולהפתעתנו מגלים שבית הדפוס הלונדוני הדפיס עבור בנק ישראל לא פחות מ-12 (!) סוגים שונים של שטרות דוגמא, זאת בלי להתייחס לפרפיקסים השונים ופרטים קטנים כגון עובי הגופן במילה SPECIMEN.

ריבוי סוגי שטרות דוגמא בסידרה זו נובע מקיום מספר לא קטן של אבות טיפוס, מהם ניתן להרכיב צירופים רבים.

**בנק ישראל - סידרה ראשונה 1955**  
**התפלגות סוגי שטרות דוגמא לפי ערכים**

50 ל"י	10 ל"י	5 ל"י	1 ל"י	500 פ"ר	סוג
	√				SPECIMEN באותיות מסוגנות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, (תמונה מס' 1) מספר סידורי אדום
√		√	√	√	SPECIMEN באותיות מסוגנות בצבע שחור, מודפסת בשני הצדדים, (תמונה מס' 2) מספר סידורי שחור
	√				SPECIMEN באותיות מסוגנות בצבע אדום, מודפסת בצד הפנים בלבד, (חסרה תמונה) מספר סידורי אדום
√		√	√	√	SPECIMEN באותיות מסוגנות בצבע שחור, מודפסת בצד הפנים בלבד, (תמונה מס' 3) מספר סידורי שחור
√					SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, (תמונה מס' 4) מספר סידורי אדום
	√				SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, (תמונה מס' 5) מספר סידורי שחור
	√				SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, 2 חותמות DE LA RUE SPECIMEN NO VALUE בצבע אדום בכל צד, מספר הדוגמא SPECIMEN No. בצבע אדום בתחתית צד הפנים, (תמונה מס' 6) מספר סידורי אדום
√		√	√		SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, 2 חותמות DE LA RUE SPECIMEN NO VALUE בצבע אדום בכל צד, מספר הדוגמא SPECIMEN No. בצבע אדום בתחתית צד הפנים, (תמונה מס' 7) מספר סידורי שחור
				√	SPECIMEN באותיות רגילות בצבע שחור, מודפסת בשני הצדדים, 2 חותמות DE LA RUE SPECIMEN NO VALUE בצבע שחור בכל צד, מספר הדוגמא SPECIMEN No. בצבע שחור בתחתית צד הפנים, (תמונה מס' 8) מספר סידורי שחור
	√				SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום, מודפסת בשני הצדדים, 2 חותמות DE LA RUE SPECIMEN NO VALUE בצבע אדום בכל צד, שני חורים מספר הדוגמא SPECIMEN No. בצבע אדום בתחתית צד הפנים, (תמונה מס' 9) מספר סידורי שחור
√	√				CANCELLED מחוררת, מספר סידורי אדום (תמונה מס' 10)
			√	√	CANCELLED מחוררת, מספר סידורי שחור (תמונה מס' 11)

מיודענו Thomas de la Rue אכן הצליח להנפיק עבור בנק ישראל לפחות 12 דגמים שונים של שטרות דוגמא, כולם צירוף של חלק מאבות הטיפוס הבאים:

- \* המילה SPECIMEN: אותיות מסוגנות או רגילות
- \* צבע המילה SPECIMEN: אדום או שחור
- \* מיקום המילה SPECIMEN: מודפסת בשני הצדדים או בצד אחד בלבד
- \* חותמת Thomas de la Rue: אדומה או שחורה
- \* מספר סידורי (אפסים בלבד עם פרפיקס): אדום או שחור
- \* שטרות עם המילה SPECIMEN מחוררת perforated
- \* שטר אחד עם שני חורים



1

חשוב לציין כי לאחר עיון במקורות שונים לא עלה בידי להרכיב סידרות שלמות של שטרות מסוג אחד. אין זאת אומרת ששטרות אלה אינם קיימים. למשל, בתרשים חסר שטר בערך 10 ל"י עם המילה SPECIMEN באותיות מסוגנות בצבע שחור המודפסת בשני צדי השטר אשר נושא מספר סידורי אדום (תמונה מס' 2). שש גירסאות מתוך ה-12 שרשמנו מקושרות לשטר בודד בלבד. כך קיים לכאורה שטר עם המילה SPECIMEN באותיות רגילות בצבע אדום המודפסת בשני צדי השטר ובעל מספר סידורי שחור - בערך אחד בלבד, 10 ל"י (תמונה מס' 5). לכאורה, כי בהחלט קיים סיכוי כי ביום מן הימים יתגלה בשוק האספנות עריך נוסף או יתגלו עריכים נוספים בעלי צירוף זהה של מאפיינים.

לסיכום, להמשך הרכבת תשבץ שטרות הדוגמא של סידרה א' של בנק ישראל - ואולי אף פתרוננו בעתיד הרחוק - דרושה תשומת לב של כולנו. כל מי שמגלה או מוצא שטר חסר מוזמן לתעדו, לסורקו משני הצדדים ולהעבירו לכתב שורות אלו, לשם השלמת התשבץ המרתק.



2



3





4



5



6



7



8





9



10



11



לא צריך להיות פרופסור  
כדי לכתוב כתבה לעלון.



לסיוע התקשרו לאחד מחברי המערכת  
או לכתובת העמותה.